

na različnih lokacijah v kraju ali pa zunaj njega.

Med najbolj raztresene fonde sodi arhivsko gradivo medvojnih in povojnih organov ljudske oblasti, arhivsko gradivo uprave, ki se nahaja na različnih mestih tudi zaradi stalnega spreminjanja obsega območij in instanc ter arhivsko gradivo družbenopolitičnih organizacij in določenih društev, zlasti za obdobja med obema vojnama, medvojnega in povojnega izvora.

Za izdelavo takih inventarjev, ki bi bili zlasti raziskovalcem dragocen pripomoček, potrebujemo tako enotno metodologijo inventariziranja arhivskega fonda enega ustvarjaleca kot aktivno sodelovanje tistih zavodov, kjer se to gradivo v delih nahaja.

Varstvo arhivskega gradiva pred prevzemom

Slavica Tovšak

Varstvo arhivskega gradiva v najširšem smislu zagotavljajo predpisi, ki imajo začetek v Zakonu o naravni in kulturni dediščini¹ in nadaljevanje v Pravilniku o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu², Pravilniku o sestavi in vodenju evidenc arhivskega gradiva³, Pravilniku o strokovni usposobljenosti delavcev družbenih pravnih oseb ter članov društev, ki delajo z dokumentarnim gradivom⁴ in o katerem velja reči besedo ali dve obtemi o izobraževanju arhivskih delavcev in pripravnikov v arhivih ter Navodilu o načinu izvajanja materialnega varstva arhivskega gradiva.⁵

Vsi ti pravni akti so nastali iz potrebe, da bi med drugim tudi čim jasneje določili naloge in obveznosti imetnika arhivskega oziroma dokumentarnega gradiva, ki ni trajno in da po predpisanem postopku preda pristojnemu arhivu arhivsko gradivo. Vendar praktične izkušnje kažejo, da je teorija eno, realnost na terenu pa drugo. Ob analizi delovnega mesta arhivskega delavca ugotavljamo, da le-ta največkrat zavisi od osveščenosti vodilnih delavcev in finančnih sredstev, ki so za to na razpolago. Z zaostritvijo socialnega položaja in naraščanjem števil brezposelnih (v septembru 1991 beleži samo Podravje 16.976 nezaposlenih) ter tistih, ki žive na robu eksistenčnega minimuma, dan za dnem spoznavamo, da se posamezne delovne organizacije med prvimi odpovedo arhivarju in skrbi za arhivsko in dokumentarno gradivo. Na drugi strani pa že ves čas zasledujemo podatke, da ob številnih nerazporeditvah in širjenju obsega del, opravljajo s dokumentarnim in arhivskim gradivom osebe, ki jim arhivsko delo predstavlja le del opravil, zato nimajo nikakršnega resnega interesa, prav tako pa tudi nimajo ustreznega znanja.

Arhivisti profesionalnih institucij ostajajo nemočni pri opravljanju nadzora, pri oblikovanju zapisnika o ogledu arhivskih depojev in razgovoru o organizaciji arhivske službe. Kaj malo lahko vpli-

vajo na neskladje med nalogami, ki bi morale biti opravljene po predpisih in dejanskim stanjem. Določitev rokov za izvršitev neizvršenega je s strani arhiva pricizirana in opremljena z natančnimi datumi, a nadzor nad realizacijo je stvar dolgega postopka, ki se konča nekje v prodalu, brez konkretnih rezultatov. Nekaznovane ostajajo »nepravilnosti«: arhivsko gradivo v zaklonišču, arhivsko gradivo na podstrešju, kleti, odbiranje in uničevanje t.i. starega gradiva po lastni presoji. Analogno s takšno stihijo vzbuja grenak priokus pismo ene izmed enot Temeljnega sodišča v Mariboru, v katerem predsednica senata obvešča pristojni arhiv, da poteka kazenski postopek zoper osebo, ki je odtujila 2 vezani reviji Gospodarskega vestnika za leto 1952-53; zanima jo vrednost omenjenih revij in ali bi bilo potrebno takšne revije v letu 1991 še arhivirati.

Poseben problem, ki ga ne obravnava naša, do sedaj veljavna zakonodaja, so postopki pri stečajih delovnih organizacij. Tega problema se arhivi lotevajo zelo različno, brez enotne metodologije, ki bi nakazovala rešitev problema celovito in dogovorjeno. Ukinitev ustvarjaleca arhivskega gradiva je nedvodmno za vsak arhiv resno strokovno in prostorsko vprašanje. Najprej bi se morali arhivi opredeliti do skupno izdelanih kriterijev, jih finančno ovrednotiti in se nasloniti na zakonsko opredeljeno zahtevo, da se stečajni postopek v celoti zaključi šele takrat, ko je dosežen dogovor na relaciji arhiv – stečajni upravitelj. Tako pa se dogaja, da za mnoge stečaje izvemo šele iz sredstev javnega obveščanja ali post festum, ko je ne le dokumentarno, temveč tudi arhivsko gradivo odpeljano v neznano ali z drugimi besedami uničeno.

V širši spekter varstva arhivskega gradiva na terenu sodi tudi do sedaj zakonsko preohlapno definiran odnos knjižnic in muzejev do arhivskega gradiva in arhiva kot inštitucije. Ni osamljen primer, ko je eden muzejev v podravski regiji kar pismeno zaprosil imetnike arhivskega gradiva, naj izročijo določene kategorije v trajno last muzeju: fotografije, dokumente o volitvah, zapisnike sej, kongresov, dokumente o delovanju sodišč narodne časti, delovnih akcijah, dejavnosti društev, zapise o sodelovanju med upravno-teritorialnimi enotami, delovanju DPO, podatke o planih, analizah, proizvodnji, plakate, tabele, grafikone, evidence doseženih in preseženih norm. Neosveščenega arhivarja, ki mu je beseda muzej veliko bližja kot beseda arhiv in ga veže lokalna pripadnost, ni težko prepričati, da bo za varstvo arhivskega gradiva najbolje poskrbel muzej. Zaradi takšnih in podobnih primerov bi morali arhivi kot institucije ostro zavrniti že skoraj sprejeto stališče, da je vseeno, kje se gradivo fizično hrani, pomembno je le, da se ohrani. Takšne trditve je moč podkrepiti z ugotovljenim dejstvom, da nearhivske institucije še zdaleč niso pripravljene objaviti podatkov o dokumentih, ki jih hranijo nezakonito. Navidezni red pa povzroča glavobol uporabniku, ki o istem fondu dobi nekaj informacij tu, nekaj tam, ali pa ostane zaradi naše nedorečenosti sploh brez podatkov. Opazne so tendence muzejev novejši zgodovine, ki svoje delo intenzivno usmerjajo v zbiranje povojnega gradiva; zanimajo jih do-

ločene kategorije, s čimer siromašijo fonde, ki z vso pravico kot celota pripadajo arhivu. Več bo potrebno spregovoriti tudi o varovanju novih nosilcev informacij, da ne izgubimo pomembnega gradiva zaradi napačnih tehničnih pristopov. Ob reformi arhivskega zakona in podzakonskih aktov predlagamo na področju varstva arhivskega gradiva več doslednosti in preciznosti na naslednjih področjih:

1. poenoten pristop do nadzora nad ustvarjalci arhivskega in dokumentarnega gradiva,

2. jasno oblikovano diktico pri izvajanju sankcij nad imetniki dokumentarnega in arhivskega gradiva v primerih, ko niso upoštevane zahteve pristojnega arhiva,

3. natančno opredelitev varstva arhivskega gradiva in postopek v primeru stečajev,

4. brez tolerance in nedvoumno opredeliti, kdo je zadolžen za zbiranje arhivskega gradiva in kakšne so obveznosti institucij, ki dosledno ogrožajo varstvo arhivskega gradiva na terenu,

5. nujna opredelitev do problema uporabe telefaksa in termodinamičnega papirja, problema računalniških izpisov, ki temeljijo na uporabi samokopirnega papirja, ki ne zagotavlja obstojnosti in varovanja novih nosilcev informacij. Le-teh nihče ne preverja in so razen tega fondi velikokrat izpostavljeni neustreznim hrambi.

OPOMBE

1. Uradni list SRS, št. 1/81. — 2. Uradni list SRS, št. 34/81. — 3. Uradni list SRS, št. 34/81. — 4. Uradni list SRS, št. 15/83. — 5. Uradni list SRS, št. 10/69.

Varstvo arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv, uporaba arhivskega gradiva

Aleksandra Pavšič Milost

V sklopu velikih družbenih sprememb, ki jih zdaj doživljamo na vseh področjih, je tudi sprememba lastninskih razmerij v podjetjih. Družbena lastnina naj bi izginila, nadomestili pa bi jo državna ali privatna. V zvezi s prehodom družbenega podjetja v privatne roke pa naletimo tudi na problem arhivskega gradiva oziroma na vprašanje obveznosti novega lastnika podjetja do arhivskega gradiva njegovega predhodnika, ki ga je dosedanji zakon deklariral kot družbeno lastnino. V zvezi s tem predlagam, naj bi novi zakon, ki bo urejal varstvo arhivskega gradiva, določal obveznost novega lastnika podjetja (podjetja v privatni lasti), da bo z dnem spremembe lastništva ostalo pri podjetju vsaj za zadnje desetletno obdobje arhivskega gradiva (v primeru, da bi dotlej odbiranje arhivskega gradiva po sedanjem zakonu potekalo idealno). Dejansko stanje pa je vsaj na območju našega arhiva še bistveno drugačno. Arhivsko gradivo je odbralo, vsaj za obdobje do srede sedemdesetih let (kot mejnik

za prvo fazo odbiranja smo običajno vzeli čas formiranja TOZD oziroma prehod iz enovite v sestavljeno delovno organizacijo), približno 50% valoriziranih ustvarjalcev s področja gospodarstva. Delo je torej šele na polovici in to kljub velikim naporom arhiva, da bi se gradivo na terenu redno odbiralo in sproti prihajalo v arhiv. Z ustvarjalci imamo stalne stike. V povprečju enkrat letno opravimo pri vsakem obisk, imamo stalne telefonske kontakte, opravljamo izobraževanje, kot ga predvideva ustrezen podzakonski akt. Pri večini ustvarjalcev sicer naletimo na razumevanje in pripravljenost za sodelovanje, a ko mine dogovorjeni rok, ugotovimo, da delo ni opravljeno. Vedno nastopijo pri njih razni objektivni razlogi, da se odbiranje ne opravi. Tako se roki stalno prestavljajo, končnega rezultata pa ni. V zadnjem času je že tudi nekaj primrov, ko podjetja nimajo več niti moči obljubljeni in predstavljati rokov, ampak naravnost povedo, da tega dela ne morejo opraviti. Stanje je namreč kritično tako v finančnem kot v kadrovskega oziru. Novih zaposlitev ni, nadomestijo ne niti tistih, ki iz podjetja odidejo, zaposleni so zasedeni s tekočimi opravili.

Zakon nalaga arhivu dolžnost, da v takih primerih ugotovljene nepravilnosti javi občinskemu upravnemu organu, pristojnemu za kulturo, ki mora potem zagotoviti spoštovanje zakona. Kljub tej določbi pa ugotavljam, da se arhiv v taki situaciji počuti povsem nemočnega. Ne morem sicer postreči s konkretnim primerom, saj se v svoji dosedanji praksi nisimo nikdar poslužili te možnosti, a vendar izražam dvom v učinkovitost te metode. Odločba občinskega upravnega organa bi sicer gotovo učinkovala strožje od opozoril arhiva, dvomim pa, da bi bila njena posledica odbrano arhivsko gradivo. Bojim se, da tega učinka ne bi dosegli niti s kazenskimi sankcijami. Prav tega pa se ves čas najbolj bojimo. Dokler te možnosti ne izrabimo, lahko z njo vsaj strašimo, čim pa bi se je enkrat poslužili in bi se pokazala neučinkovita, bi ostali tako rekoč praznih rok. Naj povem še, da se mi zdi sedanji postopek, v katerem nastopa občinski upravni organ kot vmesni člen med ustvarjalec in arhivom, dolgotrajen in neroden. Razmisliti bi torej veljalo o morebitni ponovni uvedbi možnosti, da bi arhiv lahko ukrepal sam. Če že ne bi bilo večjega učinka, bi bil vsaj postopek krajši in enostavnejši.

Dotaknila se bom tudi problema začasnega vračanja oziroma izposoje že prevzetega gradiva njegovemu ustvarjalecu oziroma izročitelju. O tem smo bili prejšnji mesec obveščeni tudi z dopisom Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, ki pravi, da bo ob pripravi novih podzakonskih aktov proučilo in upoštevalo tudi to potrebo. Moj namen je na osnovi lastnih izkušenj to zamisel podpreti. Kar nekajkrat smo se namreč znašli v neprijetni situaciji, ko je ustvarjalec želel dobiti večje količine že izročene gradiva začasno nazaj, mi pa mu po sedanji zakonodaji tega nismo mogli omogočiti. Izdajanje fotokopij, ki ga za take primere predvideva zakon, je dobra rešitev, kadar želi ustvarjalec posamezne dokumente, če pa želi večje količine gradiva (npr. zaključne račune od ustanovitve podjetja da-